

# Felsefe Kavramları Sözlüğü

## ”I ve İ” Harfleri

**1. Irkçılık:** İnsanların biyolojik kökenleri veya genetik özelliklerinden dolayı felsefi, ahlaki ve ontolojik olarak birbirlerinden üstün veya aşağı olduğunu savunan ayrımcı ideoloji.

**2. Izdırap (Acı):** Schopenhauer ve Budizm felsefesinde yaşamın merkezinde yer alan; arzularımızın, doyumsuzluğumuzun ve sürekli isteme hâlimizin yarattığı derin varoluşsal azap.

**3. Işık (Aydınlanma Metaforu):** Platon’un mağara alegorisindeki Güneş gibi, felsefe tarihinde hakikati, akli, gerçeği ve ilahi bilgiyi temsil eden en temel epistemolojik sembol.

**4. Israr (Conatus):** Spinoza felsefesinde, her varlığın kendi varlığını korumak, sürdürmek ve yok olmaya karşı direnmek için gösterdiği içsel varoluşsal çaba.

**5. İslah (Reform):** Toplumsal, ahlaki veya dini bir sistemi tamamen yıkıp devrim yapmak yerine, onun bozulan yönlerini onararak yavaş ve düzenli bir şekilde iyileştirme.

**6. İç Bakış (İntrospeksiyon):** Bireyin kendi zihinsel süreçlerini, hislerini, düşüncelerini ve bilinç durumunu bizzat kendi içine dönerek gözleme ve felsefi olarak inceleme yöntemi.

**7. İçerik (Muhteva):** Bir kavramın, düşüncenin veya sanat eserinin dış biçiminden (formundan) ziyade, içinde barındırdığı anlam, madde veya öz.

**8. İçgüdü:** Canlıların hayatta kalmak veya üremek için doğuştan getirdikleri, akla ve öğrenmeye dayanmayan, türe özgü karmaşık davranış örüntüsü.

**9. İçkin (İmmanent):** Bir varlığın doğasına özgü olan, dışarıdan gelmeyen, varlığın sınırları içinde kalıp onun yapısından ayrılmayan (Aşkın’ın zıttı).

**10. İçkinlik:** Spinoza felsefesinde Tanrı’nın evrenin dışında (aşkın) bir yaratıcı değil, bizzat doğanın içinde, doğayla ve var olan her

şeyle bir (panteizm) olması durumu.

**11. İçsellik:** İnsanın kendi bilincinin, vicdanının ve ruhsal derinliğinin başkaları tarafından doğrudan gözlemlenemeyen özel, nesnel olmayan boyutu.

**12. İdea (Form/Fikir):** Platon felsefesinde duyuşsal dünyanın ötesinde bulunan; değişmez, ebedi, kusursuz ve asıl gerçeklik olan soyut ilkörnekler.

**13. İdeal (Ülkü):** İnsan aklının ulaşılabilir en yüksek, en mükemmel ahlaki, estetik veya politik hedef olarak tasarladığı ve yöneldiği düşünsel model.

**14. İdealizm:** Varlığın temelinde maddenin değil, ruhun, aklın veya düşüncenin (İdea) bulunduğunu; dış dünyanın ancak bizim zihnimiz aracılığıyla var olabileceğini savunan köklü felsefi akım.

**15. İdeoloji:** Bir toplumun, sınıfın veya grubun dünyayı anlama, siyaseti şekillendirme ve kendi çıkarlarını meşrulaştırma amacıyla ürettiği sistematik inanç ve fikirler bütünü.

**16. İdrak (Kavrama/Algı):** Zihnin duyu ve rillerini birleştirip anlamlandırarak nesnelere, kavramları ve olayları bilince taşıma ve anlama yetisi.

**17. İfade (Dışavurum):** Düşüncelerin, duyguların veya felsefi bir hakikatin dil, sanat veya mimikler aracılığıyla iç dünyadan dış dünyaya somut olarak aktarılması.

**18. İhlal:** Belirlenmiş ahlaki kuralların, evrensel yasaların veya toplumsal sözleşmenin bilerek çiğnenmesi, sınırların dışına çıkılması durumu.

**19. İhtimal (Olasılık):** Mantıkta ve bilimde, bir olayın zorunlu veya imkânsız olmaması durumu; belirli şartlar altında gerçekleşme potansiyeli taşıması.

**20. İhtiras (Tutku):** Aklın kontrolünü zorlaştıran, iradeyi teslim alan ve bireyi belirli bir amaca doğru şiddetle sürükleyen yoğun duygusal eğilim.

**21. İhtiyaç (Gereksinim):** Biyolojik olarak hayatta kalmak veya felsefi/psikolojik olarak anlam bulmak için eksikliği duyulan ve giderilmesi zorunlu olan durum.

**22. İhtiyar (Seçme Özgürlüğü):** İslam felsefesinde insanın iyi ile kötü, doğru ile yanlış arasında hiçbir dış baskı olmadan kendi aklı ve iradesiyle seçim yapabilme yetisi.

**23. İkicilik (Düalizm):** Varlığı (veya insanı), birbirine indirgenemeyen beden-ruh, madde-ide gibi tamamen farklı ve zıt iki temel tözle açıklayan ontolojik görüş (Örn: Descartes).

**24. İkilem (Dilemma):** Mantıkta ve etikte, kişiyi her ikisi de birbirinden zor veya istenmeyen sonuçlar doğuracak iki seçenektan birini seçmeye zorlayan mantıksal çıkmaz (Örn: Tren İkilemi).

**25. İkincil Nitelikler:** John Locke'a göre nesnelere kendisinde bulunmayan (renk, tat, koku gibi), ancak nesnelere algılayıcı öznenin zihninde yarattığı öznel izlenimler.

**26. İkna (Retorik):** Mantıksal zorunlulukla ispat etmekten ziyade, dilin gücünü ve duygusal argümanları kullanarak dinleyicinin bir fikri benimsemesini sağlama sanatı.

**27. İktidar (Power):** Foucault felsefesinde yalnızca devletin veya polisin tepeden inme baskısı değil, toplumun her alanında (hastane, okul, dil) bilgi üreterek bireyleri şekillendiren mikro ilişkiler ağı.

**28. İlgi (Yönelimsellik):** Fenomenolojide bilincin hiçbir zaman boş durmayıp sürekli dışarıdaki bir nesneye, amaca veya düşünceye doğru yönelmesi durumu.

**29. İlham (Esin):** Akıl yürütme veya rasyonel bir süreç olmadan, bilginin, felsefi bir fikrin veya sanatsal yaratının zihne aniden doğması.

**30. İlinti (Araz/Akidans):** Aristoteles'te varlığın özüne (tözüne) ait olmayan, sonradan eklenen, değiştiğinde veya yok olduğunda varlığın kendi olmaktan çıkmayacağı geçici nitelik (Örn: Suyun sıcak olması).

**31. İlk Hareket Ettirici:** Aristoteles felsefesinde evrendeki tüm hareketin kaynağı olan, ancak kendisi hiçbir şekilde hareket etmeyen ve değişmeyen ilk neden (Tanrı).

**32. İlk Neden (Causa Prima):** Nedensellik zincirinde her şeyin kendisinden başladığı,

kendisi başka hiçbir nedene bağlı olmayan varoluşun başlangıç noktası.

**33. İlke (Prensip):** Bir felsefi sistemin, ahlaki öğretinin veya bilimsel teorinin dayandığı, doğruluğu tartışmasız kabul edilen en temel kural ve başlangıç noktası.

**34. İletişim:** Özneler arasında anlam, bilgi, düşünce ve duygu alışverişinin dil veya semboller aracılığıyla gerçekleştirildiği toplumsal ve felsefi bağ.

**35. İletişimsel Akıl:** Jürgen Habermas'ın kuramında; insanların birbirleri üzerinde tahakküm kurmadan, eşit şartlarda ve rasyonel argümanlarla uzlaşmaya varmalarını sağlayan iletişimsel kapasite.

**36. İletişim Etiği:** Bireylerin veya medyanın iletişim kurarken dürüstlük, saygı, hakikati çarpıtmama ve öteklinin ifade özgürlüğüne alan açma gibi ahlaki kurallara uyması.

**37. İlliyet (Nedensellik):** Evrendeki her olayın (sonucun) ondan önce gelen ve onu doğuran bir olaya (nedene) zorunlu olarak bağlı olduğunu savunan evrensel bağ ilkesi.

**38. İllüzyon (Yanılsama):** Dış dünyada var olan gerçek bir nesnenin duyu organları veya algı mekanizmaları tarafından hatalı, çarpık veya yanlış algılanması durumu.

**39. İlm-i Kelam:** İslam felsefesi içinde, Tanrı'nın varlığını, sıfatlarını ve dini dogmaları Yunan mantığı ve akıl yürütme (istidlal) yöntemleriyle savunan teolojik disiplin.

**40. İm (Gösterge):** Anlambilimde ve göstergebilimde, kendi dışında başka bir şeyi, durumu veya kavramı işaret eden ve zihinde anlam uyandıran her türlü işaret (kelime, sembol, nesne).

**41. İmaj (Görüntü):** Bir nesnenin veya kavramın zihinde oluşturduğu görsel yansıma; Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramında gerçeğin yerini alan sahte kopyalar.

**42. İman (İnanç):** Akılla kesin olarak kanıtlanamayan dini dogmalara, Tanrı'ya veya kutsal gerçekliklere içsel bir kesinlikle bağlanma ve güvenme durumu.

**43. İmge (Hayal/İmaj):** Dış dünyadan alınan duyu verilerinin özne ortada yokken zihinde yeniden üretilmiş veya yaratıcı bir şekilde dönüştürülmüş tasarımsal hâli.

**44. İmgelem (Hayal Gücü):** Kant felsefesinde anlama yetisi ile duyarlılık arasında köprü kuran; kavramları nesnelere bağlayan veya tamamen yoktan yeni felsefi/sanatsal fikirler üreten güçlü yeti.

**45. İmkân (Potansiyel):** Var olmayan ancak mantıksal veya fiziksel olarak çelişki barındırmadığı için gelecekte var olma veya gerçekleşme ihtimali taşıyan durum.

**46. İmleme (Signification):** Dil felsefesinde, kullanılan kelimenin veya göstergenin zihindeki bir kavrama veya dış dünyadaki bir nesneye (göndergeye) işaret etme süreci.

**47. İmmanens (İçkinlik):** Kendi sınırlarını aşmayan, varoluşunu sadece kendi içinde bulundurduğu doğasıyla gerçekleştiren (Örn: Tanrı'nın evrene aşkın değil, içkin olması).

**48. İnanç (Belief):** Epistemolojide, bir önermenin doğru olduğunu varsayma durumu; bilgi olabilmesi için gerekçelendirilmiş ve doğru olması gereken zihinsel tutum.

**49. İnanççılık (Fideizm):** Aklın ve bilimin mutlak hakikati kavramada yetersiz kaldığını, gerçek bilgiye ve Tanrı'ya sadece koşulsuz bir inanç/iman yoluyla ulaşılabileceğini savunan görüş.

**50. İnak (Dogma):** Akıl süzgecinden geçirilmeden, bilimsel kanıta dayanmadan tartışmasız, kesin doğru ve mutlak yasa olarak kabul edilen öğreti veya inanç.

**51. İnakçılık (Dogmatizm):** Felsefede insan aklının hakikate ulaşabileceğini savunan görüş; olumsuz anlamda ise eleştiriye kapalı, sorgulanamaz fikirleri savunan tutucu yaklaşım.

**52. İnat:** Kierkegaard felsefesinde bireyin kendi çaresizliğini bilmesine rağmen Tanrı'ya veya evrenin rasyonelliğine teslim olmayıp umutsuzluğa "inatla" tutunması hâli.

**53. İnceleme (Soruşturma/Araştırma):** Felsefi bir problemin analiz edilmesi, kavramların çözümlenmesi ve hipotezlerin sistematik bir yolla temellendirilmesi eylemi.

**54. İndirgeme (Redüksiyon):** Karmaşık, çok katmanlı bir olguyu onu oluşturan en basit parçalara ayırarak veya onu daha alt düzey bir bilimsel alanla açıklayarak anlama yöntemi.

**55. İndirgemecilik (Redüksiyonizm):** Sos-

yal veya zihinsel karmaşık fenomenlerin tamamen fiziksel veya kimyasal alt parçalarla eksiksiz açıklanabileceğini savunan felsefi ve bilimsel tutum.

**56. İndividüalizm (Bireycilik):** Toplumun veya devletin değil, bireyin haklarının, özgürlüğünün ve çıkarlarının merkeze alınması gerektiğini savunan siyasi ve etik öğretisi.

**57. İnkâr (Negasyon/Yadsıma):** Bir önermenin doğruluğunu, bir nesnenin varlığını veya ahlaki bir değeri reddetme; Hegel'in diyalektiğinde tezi olumsuzlayan antitez aşaması.

**58. İnsaf (Hakkanîyet):** Adalet duygusunu sadece katı yasalara göre değil, vicdanı ve merhameti devreye sokarak ahlaki bir ölçülülük içinde sağlama erdemi.

**59. İnsan (Homo Sapiens):** Biyolojik bir canlı olmanın ötesinde akıl yürütebilen, dil kullanan, ahlaki eylemde bulunabilen ve kendi varoluşunun farkında olan (bilinçli) varlık.

**60. İnsan Doğası:** İnsanların kültür, zaman ve mekân fark etmeksizin doğuştan getirdikleri varsayılan ortak psikolojik, biyolojik ve davranışsal eğilimler bütünü.

**61. İnsan Hakları:** Hiçbir devletin veya kurumun bahşetmediği, insanın yalnızca "insan" olmasından dolayı doğuştan sahip olduğu evrensel, devredilemez ve eşit haklar (yaşam, özgürlük, mülkiyet vb.).

**62. İnsan Merkezilik (Antroposantrizm):** Evrenin anlamının ve merkezinin insan olduğunu, doğadaki diğer her şeyin ancak insana fayda sağladığı ölçüde değer kazandığını savunan yaklaşım.

**63. İnsancılık (Hümanizm):** Orta Çağ'ın tanrımerkezli düşüncesine karşı, insanın değerini, yüceliğini, dünyevi mutluluğunu ve aklını merkeze koyan Rönesans akımı.

**64. İnşa (Yapılandırıcılık/Konstrüktivizm):** Bilginin veya toplumsal kavramların nesnel olarak keşfedilmediğini, dil, kültür ve insan zihni tarafından aktif bir şekilde üretilip "inşa" edildiğini savunan epistemolojik tutum.

**65. İnsicam (Tutarlılık):** Bir felsefi sistemdeki fikirlerin, argümanların veya önermelerin birbiriyle çelişmeyip mantıksal bir uyum ve bütünlük içinde olması.

**66. İntihar (Varoluşçu Anlamda):** Albert Ca-

mus'ye göre, dünyanın anlamsızlığı (Absürd) karşısında boyun eğerek yaşamdan vazgeçme durumu (Camus intiharı reddeder ve absürde "başkaldırmayı" savunur).

**67. İntikal (Geçiş):** Zihnin bir kavramdan veya önermeden mantıksal yollarla başka bir kavrama veya sonuca varması; zaman içinde bir evreden diğerine geçiş.

**68. İnziva (Yalnızlık/Solitude):** Filozofun veya mistiğin toplumsal kargaşadan uzaklaşarak hakikati bulmak, kendi içine dönmek veya Tanrı'ya yönelmek amacıyla yalnızlığı seçmesi.

**69. İrade (İstenç/Will):** İnsanın arzularını, eylemlerini ve düşüncelerini kendi kararıyla bir amaca doğru yönlendirme ve eyleme geçme gücü.

**70. İrade Özgürlüğü (Free Will):** İnsanın eylemlerinin tamamen dışsal nedenlerle (determinizm) belirlenmediğini, alternatifler arasından kendi hür seçimiyle karar verebildiğini savunan öğretisi.

**71. İradecilik (Voluntarizm):** İnsan ruhunda ve evrende akıldan veya duylardan daha çok, asıl belirleyici olanın (Tanrı'nın veya insanın) "iradesi" olduğunu savunan felsefe akımı (Örn: Schopenhauer).

**72. İrrasyonel (Akıldışı):** Mantık kurallarıyla uyuşmayan, akıl yoluyla açıklanamayan, ölçülemeyen veya doğrudan aklın sınırlarını aşan durum ve olgular.

**73. İrrasyonalizm (Akıldışıçılık):** Gerçekliğin veya hayatın özünün akılla (rasyonalite ile) kavranamayacağını; içgüdünün, sezginin veya iradenin aklın üstünde olduğunu savunan felsefi tutum (Örn: Nietzsche, Kierkegaard).

**74. İroni (Sokratik İroni):** Sokrates'in tartışma yönteminin ilk aşaması; karşısındaki "bildiğini sandığı" konularda hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranarak (ince alayla) sorular sorup onun bilgisizliğini açığa çıkarması.

**75. İsimcilik (Nominalizm):** Tümel kavramların (örneğin "insanlık", "güzellik") gerçekte var olmadığını, bunların sadece tekil nesnelere ortak özelliklerinden dolayı verdiğimiz isimlerden/seslerden ibaret olduğunu savunan Orta Çağ felsefesi akımı.

**76. İspat (Kanıtlama):** Bir iddanın, önermenin veya bilimsel teorinin doğruluğunu mantıksal argümanlar, deneysel veriler veya matematiksel çıkarımlarla şüpheye yer bırakmayacak şekilde gösterme işlemi.

**77. İstek (Arzu):** Biyolojik ihtiyaçtan farklı olarak, belli bir nesneye, hedefe veya varoluşa yönelik duyulan ve bilincin eyleme geçmesini sağlayan güçlü ruhsal yönelim.

**78. İstenç (Kör İrade):** Arthur Schopenhauer felsefesinde evrenin temelinde yatan; kör, amaçsız, doymak bilmeyen ve sürekli acı üreten akıldışı yaşama dürtüsü.

**79. İstiare (Metafor):** Bir kavramın veya felsefi fikrin, kendi anlamının dışında başka bir nesne veya duruma benzetilerek mecazlı bir şekilde daha çarpıcı olarak ifade edilmesi (Örn: Platon'un Mağarası).

**80. İstidlal (Akıl Yürütme):** Zihnin bilinen (verilen) yargılardan ve öncüllerden mantık kuralları çerçevesinde yola çıkarak bilinmeyen yeni bir sonuca veya yargıya ulaşma süreci.

**81. İstisna (Exception):** Siyaset felsefesinde (Carl Schmitt), yasanın uygulanmadığı, egemenin olağanüstü hâl ilan ederek hukuk düzenini askıya aldığı olağan dışı an.

**82. İşaret (Belirti/İm):** Doğrudan bir felsefi kavrama veya nesneye kılavuzluk eden; aralarında neden-sonuç veya uzlaşma ilişkisi bulunan simge.

**83. İş Bölümü:** Emile Durkheim ve Karl Marx sosyolojisinde/felsefesinde, toplumsal dayanışmayı artıran veya (kapitalizmde) işçiyi kendi emeğine yabancılaştıran üretim süreçlerinin uzmanlıklara bölünmesi.

**84. İşlev (Fonksiyon):** Bir nesnenin, organın veya toplumsal kurumun yerine getirdiği görev, sağladığı fayda veya hizmet ettiği amaç.

**85. İşlevselcilik (Fonksiyonalizm):** Zihin felsefesinde zihnin neyden (maddeden veya ruhtan) yapıldığıyla değil, ne "işlev" gördüğüyle (bilgiyi nasıl işlediğiyle) ilgilenen kuram.

**86. İtaat (Boyun Eğme):** Bireyin ahlaki, dini veya siyasi bir otoritenin koyduğu kurallara kendi özgür iradesini geri plana atarak veya rıza göstererek uyması.

**87. İtibar (Saygınlık):** Toplum felsefesinde

bireyin ahlaki nitelikleri, statüsü veya eylemleri sonucunda başkalarının gözünde kazandığı değer ve kabul görme durumu.

**88. İtibari (Varsayımsal):** Gerçekte ontolojik bir varlığı (nesnelliği) olmayan, sadece insanların uzlaşmasıyla (hukuk, para gibi) geçerli kabul edilen kurallar veya olgular.

**89. İtiyat (Alışkanlık):** Sürekli tekrar edilmesi sonucunda bilinçli bir karar mekanizmasına ihtiyaç duymadan, doğallıkla ve kolayca yapılan yerleşmiş eylem kalıbı.

**90. İtme:** Doğa felsefesinde ve antik mekânikte, cisimlerin birbirleriyle teması sonucu harekete neden olan temel etkileşim (Çekmenin zıttı).

**91. İyi (The Good):** Ahlak felsefesinin en temel kavramı; ahlaki kurallara uygun olan, insanın yücelmesini, toplumun mutluluğunu sağlayan eylem veya değer.

**92. İyi İdeası (Idea of the Good):** Platon felsefesinde İdealar hiyerarşisinin en tepesinde yer alan; tıpkı güneşin nesnelere aydınlatması gibi, diğer tüm idealara varlık ve bilinebilirlik veren en yüce gerçeklik.

**93. İyilik (Goodness):** Bireyin sadece çıkar gözetmeden başkalarının faydasına eylemde bulunma, erdemli yaşama ve ahlaki "İyi"yi hayatında pratik etme durumu.

**94. İyimserlik (Optimizm):** Leibniz felsefesinde olduğu gibi, yaşadığımız bu dünyanın

Tanrı'nın yaratabileceği "mümkün dünyaların en iyisi" olduğunu veya geleceğin her zaman daha iyi olacağını savunan tutum.

**95. İzafi (Göreceli/Rölatif):** Kendi başına var olmayan veya mutlak olmayan, varlığı ve anlamı her zaman başka bir şeye veya bir referans noktasına göre değişen yargı.

**96. İzafiyet (Görelilik):** Bilgide, etikte veya fizikte (Einstein) zaman, mekân veya değer yargılarının mutlak olmadığını, gözlemciye veya kültüre göre farklılaştığını ifade eden ilke.

**97. İzlenim (Impression):** David Hume'un bilgi kuramında zihnimizdeki tüm fikirlerin kaynağı olan; dış dünyayla temas anında oluşan çok canlı ve güçlü anlık duyular (ısıyı doğrudan hissetmek gibi).

**98. İzlenimcilik (Empresyonizm):** Estetikte nesnelere oldukları gibi mantıksal gerçekliğini değil, sanatçının ruhunda anlık olarak bıraktığı izi, ışığı ve duyguyu yansıtmayı amaçlayan akım.

**99. İzolasyon (Yalıtım/Yabancılaşma):** Modern toplum felsefesinde bireyin toplumsal ilişkilerden, kendi doğasından veya üretim araçlarından koparak derin bir yalnızlığa itilmesi durumu.

**100. İzomorfizm (Eşyapılılık):** Dil felsefesinde (özellikle erken dönem Wittgenstein'da) cümlelerin yapısı ile o cümlelerin dış dünyada anlattığı olgunun yapısı arasındaki birebir örtüşme veya mantıksal benzerlik hâli.